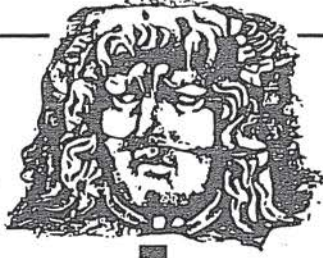

Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi

ARKEOLOJİ - RÖLÖVE - RESTORASYON
EPIGRAFI-ANTROPOLOJİ-MÜZİK-TİYATRO
TEOLOJİ - FOLKLOR

Sayı : 14

Yıl : 1997-1998

İstanbul 1998

Sahibi ve Yazı

İşleri Müdürü

: Enis KARAKAYA

Teknik Müdür

: Tolunay TİMUÇİN

Koordinatör

: Haluk KARGI

Haber Sorumlusu

: Haluk ÇETİNKAYA

Yayın Kurulu

: Dr. Şebnem AKALIN

Dr. Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

Dr. Üzlifat ÖZGÜMÜŞ

Yavuz TİRYAKİ (M.A.)

Danışmanlar

: Prof. Dr. Semavi EYİCE

Prof. Dr. Ara ALTUN

Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM

Prof. Dr. M. Baha TANMAN

Doç. Dr. Hüsamettin AKSU

Dizgi-Mizampaj

: Metin KARAKAYA 281 64 31

Film

: CMYK Grafik 212 99 80

İRTİBAT

: Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

İstanbul Üniversitesi Edebiyat

Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi

Bölümü PTT Fen 34459

Beyazıt/İstanbul

Tel / Fax

: 0 212 517 03 88 Tolunay TİMUÇİN

Yardımlarından dolayı Uzman Fotoğrafçı Ahmet AKMAN'a, dergimizin bilgisayar sistemine katkılarında dolayı sayın Sevgi ATABEY'e ve film çıkışlarımızı sponsor olan CMYK Grafik Şirketi sahibi Hakan BERBER'e teşekkür ederiz.

Dergide yayınlanan makalelerin sorumlulukları yazırına aittir. Kaynak gösterilmek kaydı ile yararlanılabilir.

Kapak : Peribleptos Manastırı (Sulu Manastır)
alt yapısının güney duvarı.

İÇİNDEKİLER

- * Friedrich Barbarossa'nın Üçüncü Haçlı Seferi ve Konya Savaşı ile Sibilika Kalesi
Prof.Dr. Semavi EYİCE 2-15
- * Refik Komut Seranderindeki Mimari Süsleme
Suat İskender 16-17
- * İmar Faaliyetlerine Kurban Giden Bir Sinan Yapıtı: Beşiktaş Sinan Paşa Hamamı
Enis KARAKAYA (M.A.) 18-2
- * Peribleptos Manastırı (Sulu Manastır)
Dr. Ferudun ÖZGÜMÜŞ 21-3
- * Boğaziçi'nin Yitirdiği Tarihi Eserlerden:
Hasib Paşa Yalısı
Haluk KARGI (M.A.) 33-3
- * Kuyucu Murad Paşa Külliyesi
Dr. Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU 37-4
- * Sürmeli Çukurunda Yapılan Bir Yüzey Araştırmasına Ait Notlar
Enis KARAKAYA (M.A.) 44-5
- * İstanbul'dan Arkeolojik İki Haber
Haluk ÇETİNKAYA (M.A.) 51-5
- * İznik'te Bulunan Duvarları Resimli Bir Mezar Odası
Enis KARAKAYA (M.A.) 55-5
- * Halep Ulucamii Risâlesi
Doç. Dr. Hüsamettin AKSU 59-6
- * Bosnalı İbrahim Paşa Türbesi ve Bu Türbeye Ait İki Çini Pano Hakkında
İsmail ORMAN 64-6
- * Burgazadası Metamorphosis Manastırı
Hatice ÖZYURT ÖZCAN (M.A.) 69-7
- * Traklar ve Vize
Yard. Doç. Dr. A. Engin BEKSAC 74-7
- * Ayvalık-Çunda Adası'ndan Arkeolojik Notlar
Gökhan İGDIR 78-7

KUYUCU MURAD PAŞA KÜLLİYESİ

Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

XVI. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp XVII. yüzyıl içinde sayıları artarak devam eden medrese ağırlıklı küçük külliyelerden biri olan Kuyucu Murad Paşa Külliyesi Eminönü İlçesi'nde Vezneciler Caddesi üzerinde, Fen Fakültesi önünde yer almakta olup medrese, türbe, sebil, sıbyan mektebi ve dükkanlardan oluşmaktadır.

Külliye Sultan I. Ahmed devrinde sadrazam olarak görev yapmış bulunan ve "Kuyucu" lakabı ile tanınan Murad Paşa tarafından yaptırılmıştır. 1606 yılında sadrazam olan Murad Paşa'nın 1611 yılında Diyarbakır'da vefat ederek İstanbul'a getirildiği ve daha önceden yaptırdığı medresesi yanındaki türbesine gömüldüğü¹ bilinmektedir. Türbenin kapısı üzerinde bulunan ayet kitabesinden² başka yapıda tarih belirtecek bir kitabe de mevcut değildir. Banisinin 1611 yılında ölümü üzerine kendi yaptırdığı türbesine gömülmüş olmasından dolayı külliye de bu tarihten önce tamamlanmış olmalıdır. Nitekim bir yazma kaynaktan H. Muharrem 1019 (M. Mart/Nisan 1610) tarihinde medrese inşasının bitirildiği anlaşılmaktadır³. Konu üzerinde çalışan bazı araştırmacılar yapıyı devrin baş mimarı Mehmed Ağa'ya mal etmişlerdir⁴. 1782 yılındaki büyük yangında türbenin zarar gördüğü bilinmektedir⁵. 1869 yılında yapılan bir tesbitte medresenin faal olduğu anlaşılmaktadır⁶. R. 10 Temmuz 1327 (M. 23 Temmuz 1911) tarihindeki Uzunçarşı Yangını'nda⁷ kısmen harap olan külliye, R. 21 Kanun-ı evvel 1334 (M. 3 Ocak 1919) tarihinde yapılan bir tesbitte medresenin yangınzedeler tarafından işgal edildiği görülmektedir⁸. Harap durumda olan külliye⁹ son yıllarda

restore edilmiştir. Bir süre Edebiyat Fakültesi'ne bağlı Tarih Araştırmaları Enstitüsü olarak kullanılmış olan medresede halen İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü faaliyetine devam etmektedir. Külliye ait sıbyan mektebi ile bazı dükkanlar bugün Piri Mehmed Paşa Vakfı'na geçmiş bulunmaktadır¹⁰.

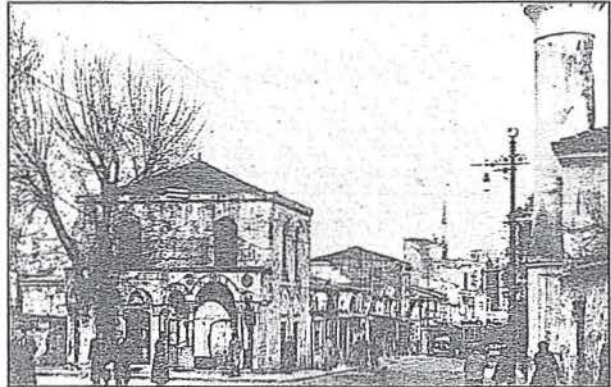
Külliye, Vezneciler Caddesi üzerinde üçgen biçiminde bir arsa üzerinde kuzeybatı güneydoğu istikametine yerleştirilmiştir. Vaktiyle Nadir Bey Sokağı ile Vezneciler Caddesi'nin kesiştiği köşede yer alan külliye'nin karşısında da Camcı Ali Mescidi bulunuyordu¹¹. Külliye'nin çevresi güneybatısına yapılan Fen Fakültesi ve son yıllarda uygulanan imar programı doğrultusunda değişikliğe uğramıştır.

Vezneciler Caddesi üzerinde bulunan cephede medrese kapısının iki yanında dükkanlar yerleştirilmiştir. Kuzeybatıda iki dükkanın üzerinde fevkani olarak sıbyan mektebi bulunmaktadır. Güneydoğuda ise türbe ve bitişiğinde sebil yer almaktadır. Dükkanların arka tarafında bir kolu kısa olan "U" şeklinde revaklı avlu arkasında "L" şeklinde sıralanmış medrese odaları vardır. Güneydoğudaki revak arkasında ise türbeye bitişik olarak medresenin dershanesi mevcuttur.

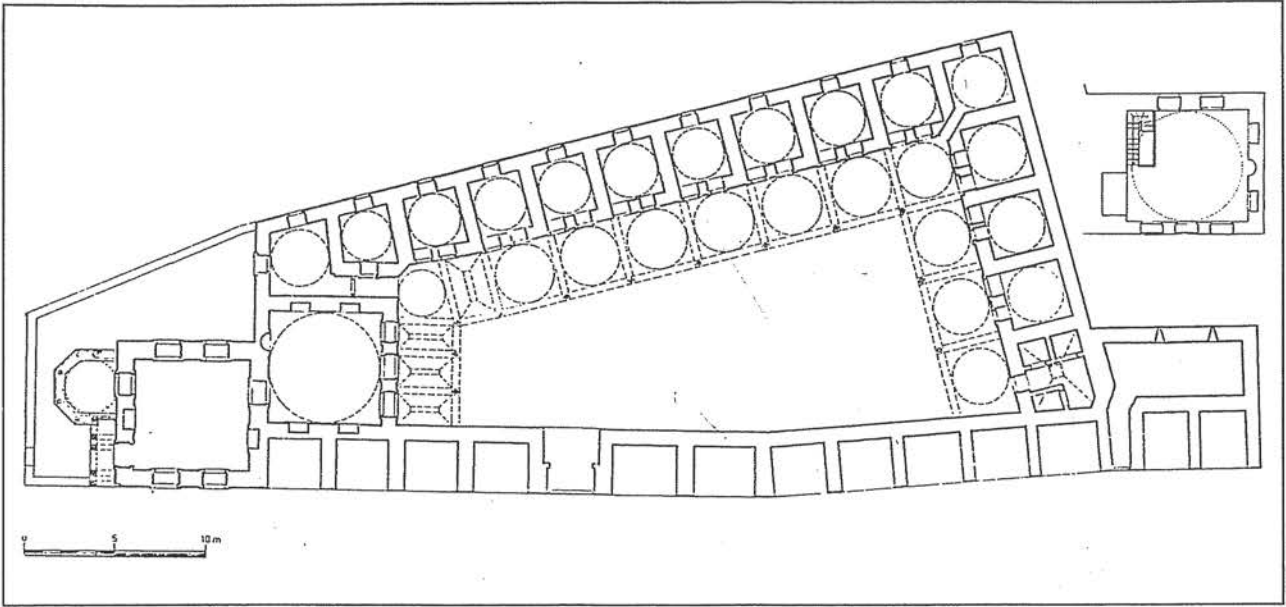
Kuyucu Murad Paşa Külliyesi'nde yapı malzemesi kesme köfeki taşı ve tuğla olup yer yer de mermer kullanılmıştır. Üst örtülerde tuğlanın kullanıldığı yapının cephesinde yer alan dükkanların kemerleri de tuğladan olup kemer aralarında taş ve tuğlanın alternatif kullanı-

Plan 1: Vaziyet Planı (Pervititch'den)

Resim 1: Külliye'nin eski bir fotoğrafı (Müller-Wiener'den)

Plan 2: Külliye'nin planı (Sözen'den ve Nayır'dan)

ması ile oluşan almaşık örgülü duvar görülmektedir. Medresenin revak sütun ve başlıklarında, derhane-mescit önündeki revak cephesinde, kapı, pencere, dolap nişi sövelerinde ve mihrapta, türbenin önündeki revakta, kapı ve alt sıra pencere sövelerinde, sıbyan mektebinde pencere ve dolap nişlerindeki sövelerde, sebilde mermer malzeme kullanılmıştır.

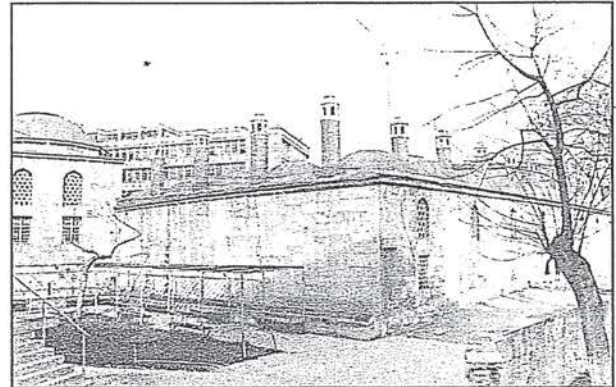
MEDRESE

Vezneciler Caddesi üzerinde yer alan cephedeki dükkan dizisi arasında basık kemerli kapı açıklığı ile medreseye geçiş sağlanmaktadır. İçte, dükkanların derinliğinden dolayı geniş sivri kemerli bir açıklık ile avluya bağlantı sağlanmıştır. Yamuk dikdörtgen planlı avluda dükkanların arkasına gelen duvarda revak yoktur. Diğer üç yönde baklava başlıklara sahip mermer sütunlara oturan sivri kemerli revaklar avluyu çevrelemektedir. Revakların arkasında güneydoğu yönü hariç diğer iki yönde "L" şeklinde sıralanan medrese odaları bulunmaktadır.

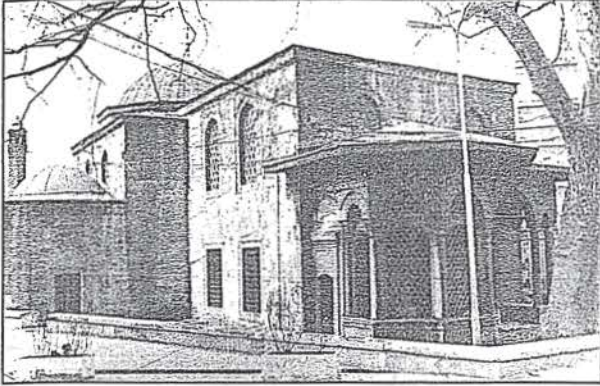
Güneydoğu yönünde derhane-mescit odası yer almaktadır. Önünde bulunan revak birimleri diğerlerinden farklı olarak dikdörtgen şeklinde olup üzerleri aynalı tonoz ile örtülmüştür. Burada revak cephesi de farklı ele alınmış olup mermer ile kaplanmıştır.

Derhane-mescit kare planlı olup üzeri pandantiflerle geçişi sağlanan kubbe ile örtülmüştür. Mermerden basık kemerli kapı ve iki yanında dikdörtgen açıklıklı mermer söveli birer pencere ile revağa açılan mekan, gi-

rişin karşısında solda altlı üstlü birer pencere ile de bitişindeki türbeye açılmaktadır. Ayrıca girişin üzerinde üç, yan duvarların üstünde ise ikişer pencere ile dışa açılma söz konusudur. Alt sıra pencereler dikdörtgen açıklıklı ve mermer söveli, üst sıra pencereler ise içten yuvarlak kemerli, dıştan sivri kemerli olarak düzenlenmiştir. Kapının karşısında sağa kaydırılmış olan mihrap bulunmaktadır. Sivri kemerli ve yarım yuvarlak niş şeklinde düzenlenen mihrabın etrafı mermer kaplamalıdır. İki yan duvarda altta dikdörtgen açıklıklı ve mermer söveli ikişer dolap nişi mevcuttur. Yenilenmiş olan kapı ve dolap kanatları dikdörtgenlerin farklı yerleştirilmesi ile oluşan geometrik kompozisyonlara sahip olup üzerlerinde metal aksam bulunmaktadır. Yapıda kubbe ortasında ve kubbe eteğinde yer alan kalem işleri son olarak 1995 yılında yenilenmiştir. Yeşil ve kırmızı renklerin kullanıldığı kalem işlerinden kubbe ortasındaki desen az görülen zikzaklı bir madalyon kompozisyonuna sahiptir¹².

Resim 2: Külliye'nin genel görünüşü

Resim 3: Külliyyede derkhane-türbe-sebilin görünüşü

Medrese odaları ondört tane olup üzerleri pandantiflerle geçişi sağlanan kubbeyle örtülüdür. Revaklardan derkhane-mescit önündeki üç birimden başka uzun koldaki bir birim de aynalı tonoz örtüye sahiptir. Diğer onbir birim pandantiflerle geçişi sağlanan kubbeyle örtülmüştür. Güneydoğu uçta iki oda ile iki kolun kesiştiği köşe odası dikdörtgen açıklıklı birer kapı ile, diğer odalar ise dikdörtgen açıklıklı birer pencere ve kapı ile revağa açılmaktadır. Kapı ve pencere söveleri köfeki taşındandır. Güneydoğu uçtaki iki oda, yandaki derkhane-mescitten dolayı oluşan beşik tonozlu dar bir koridora açılmaktadır. Uzun koldaki odalar üstte sivri kemerli birer pencere ile dışa açılmaktadır. Güneydoğu uçtaki oda giriş karşısında alta içten köfeki taşı söveli, dıştan ise sivri kemerli mermer alınlıklı ve söveli olarak dikdörtgen açıklıklı bir penceye sahiptir. Girişin sağında ise bir ocak nişi bulunmaktadır. İki kolun kesiştiği köşe odasında da alta dikdörtgen, üstte sivri kemerli açıklığa sahip birer pencere mevcuttur. Uzun kolda yer alan odaların girişleri karşısında pencere altında bir niş vardır. Girişlerin sağında vaktiyle mevcut olan ocak nişleri bugün kapatılmış olup bacaları yenilenmiş olarak hala durmaktadır. Kısa koldaki odalarda ise dışa açılan pencereler olmayıp giriş karşısında ocak nişleri vardır. Tüm odaların bacaları tuğladan altıgen gövdeli ve her yüzde birer duman açıklığına sahip olup kâvuk benzeri taş külahla örtülüdür. Kısa kolda ortadaki odanın önünde bir niş açılmış olup altında bir kuyu vardır. Kuyunun konumu nedeni ile bu odanın revağa açılan penceresi daha dar tutulmuştur. Bu kolda en uçtaki birim hela olarak düzenlenmiş olup üzeri yüksekçe ele alınan aynalı tonozla örtülmüştür. Tonozda açılan fil gözü pencerelerle de mekanın havalandırılması ve aydınlatılması sağlanmıştır.

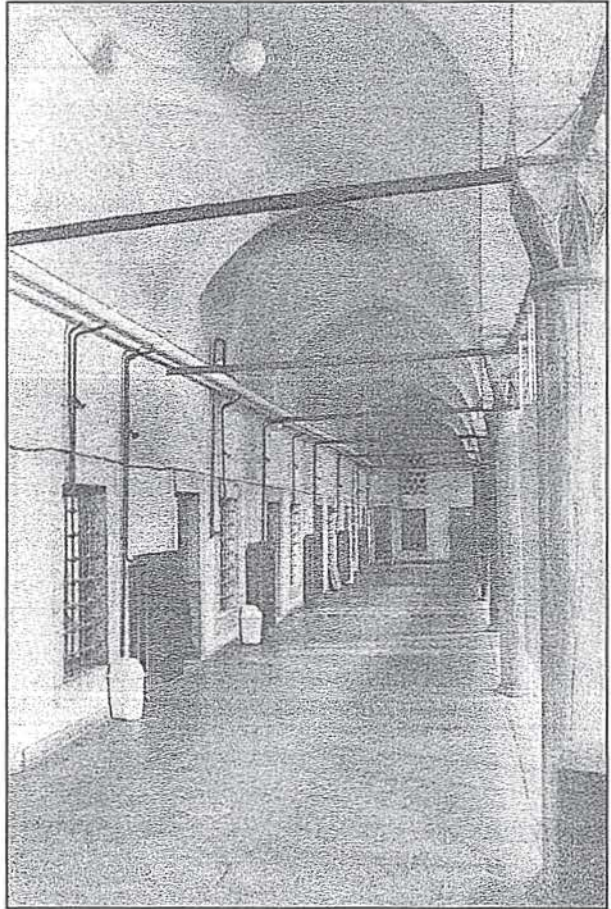
Medrese odalarından uzun kolda revakların kesiştiği köşelerde, kısa kolda ise köşe odası ile bitişiğindeki oda arasındaki duvarlar vaktiyle kaldırılmış böylece sivri kemerli açıklıklar ile birbirine bağlanan ikişer birimli üç oda elde edilmiştir. Medrese avlusunun üzeri bugün alçı tavan ve sundurma ile kapatılmış olup zemini de betonlanmıştır. Avlu ortasında olması gereken şadırvan hakkında bilgimiz yoktur.

TÜRBE

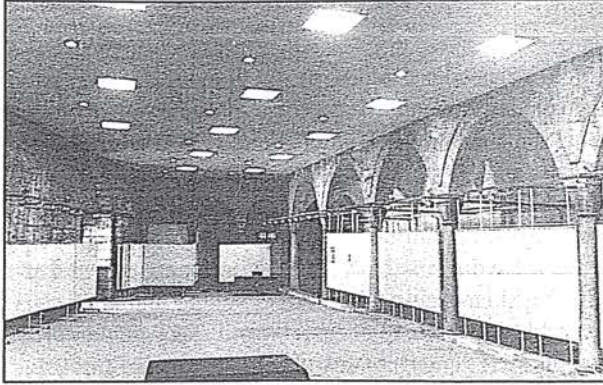
Vezneciler Caddesi üzerinde medresenin güneydoğusunda yer alan türbe derkhane-mescite bitişik olarak ele alınmıştır. Kesme Köfeki taşından inşa edilmiş olan yapı dıştan 8.50 x 8.50 m. (içten 6.40 x 6.40 m.) ölçüsünde¹³ kare planlı olup üzeri ahşap tavanlı kurşun kaplı dört meyilli bir çatı ile örtülüdür. Güneydoğu cephesinde sağa kaydırılmış olan giriş bölümü cephede mukarnaslı başlıklara sahip dört mermer sütuna oturan üç sivri kemerli sakıf şeklinde düzenlenmiştir. İki yanı dar, ortası geniş sivri kemerli olarak ele alınan bu sakıf türbe duvarındaki mukarnaslı konsollara yine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Cephe ortasındaki büyük kemerin ve caddeye bakan yan yüzeydeki kemerin köşe dolgularında ve kemer kilit taşlarında birer rozet vardır. Sakıf yandaki sebil ile birlikte üstte baklavahı bir friz ile çevrelenmiş olup kurşun kaplı ahşap çatı ile örtülmüştür¹⁴.

Türbeye geçişi sağlayan basık kemerli kapı üzerinde tek satır halinde süslü hat ile yazılı ayet kitabesi vardır. Kitabe şöyledir:

“Selâmün ‘aleyküm tıbtüm fedhulûhâ hâlidîn”¹⁵

Resim 4: Medresede uzun koldaki revak

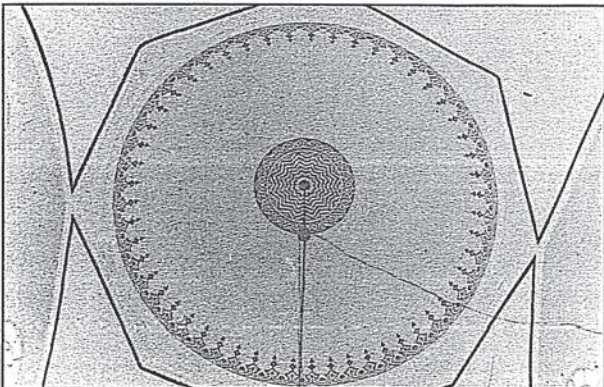
Resim 5: Medrese avlusu

Çift sıra pencere düzenine sahip olan yapıda alt sıra pencereler dıştan sivri boşaltma kemerleri altında mermer alınlıklı, içten ve dıştan mermer söveli olup dikdörtgen açıklıklıdır. Üst sıra pencereler ise dıştan sivri, içten yuvarlak kemerli olarak düzenlenmiştir. Kapının bulunduğu cephede bir alt pencere bitişikteki sebile, iki üst pencere ise dışa açılmaktadır. Girişin karşısındaki duvarda altlı üstlü birer pencere bitişikindeki dershanemescit mekanına, bir üst pencere de dışa açılmaktadır. İki yan cephede ise altlı üstlü ikişer pencere ile dışa açılma söz konusudur. Girişin solunda ve karşısında dikdörtgen açıklıklı birer dolap nişi mevcuttur.

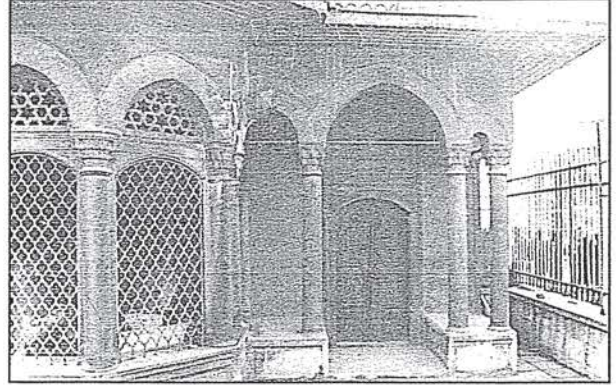
Türbede üç kişinin yattığı bilinmektedir¹⁶. Bunlar : Sadrazam Kuyucu Murad Paşa (1611), Abaza Mehmed Paşa (1638/39) ve Cağaloğlu Sinan Paşa Zade Mehmed Paşa (1642)'dir. Bugün türbede üç ahşap sanduka, kırılmış halde bir taş lahit ve bir kaç tane de kırık kitabeli mezar taşı bulunmaktadır. Yapı, caddeye bakan cephe-deki pencerelerinin camları kırık ve çerçeveleri düşmüş halde olup bakımsızdır.

SEBİL

Külliyenin güneydoğusunda türbeye bitişik olarak yerleştirilen sebil dışa taşkın beş cepheli olarak dü-

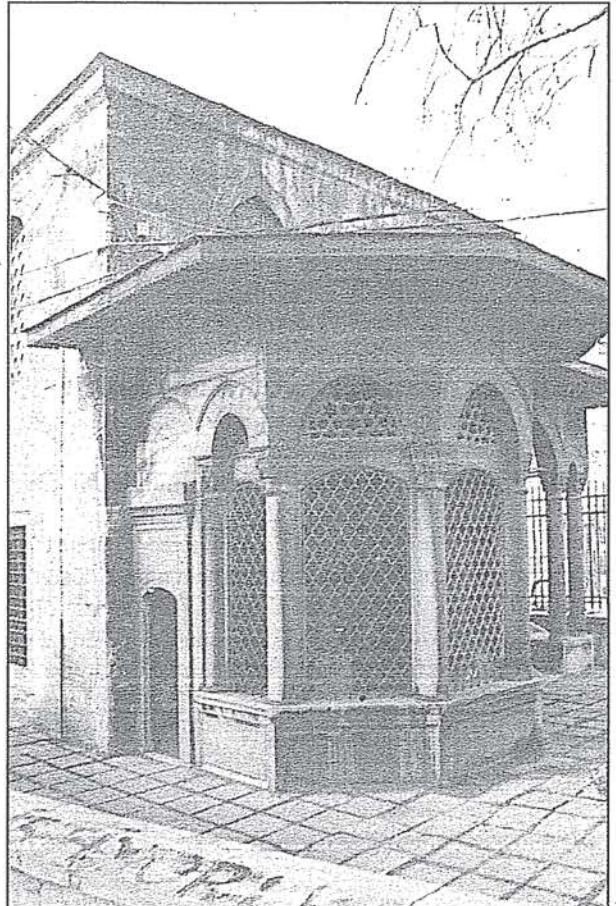
Resim 6: Dershane kubesi

Resim 7: Türbe kapısı ve sebil

zenlenmiştir. Mermer kaplamalı olan sebil vaktiyle yanından geçen ve bugün mevcut olmayan Nadir Bey Sokağı ile Vezneciler Caddesi'nin kesiştiği yerde bulunan bir köşebaşı sebili durumunda idi¹⁷.

Bugün mevcut olmayan sokak yönünde basık kemerli kapı ile sebile geçilmektedir. Sebilin türbe ile birleştiği duvarda, iki köşede yer alan sivri kemerli tromplarla üstte sekizgen oluşturulmuş ve yapı içten ahşap bir

Resim 8: Sebil

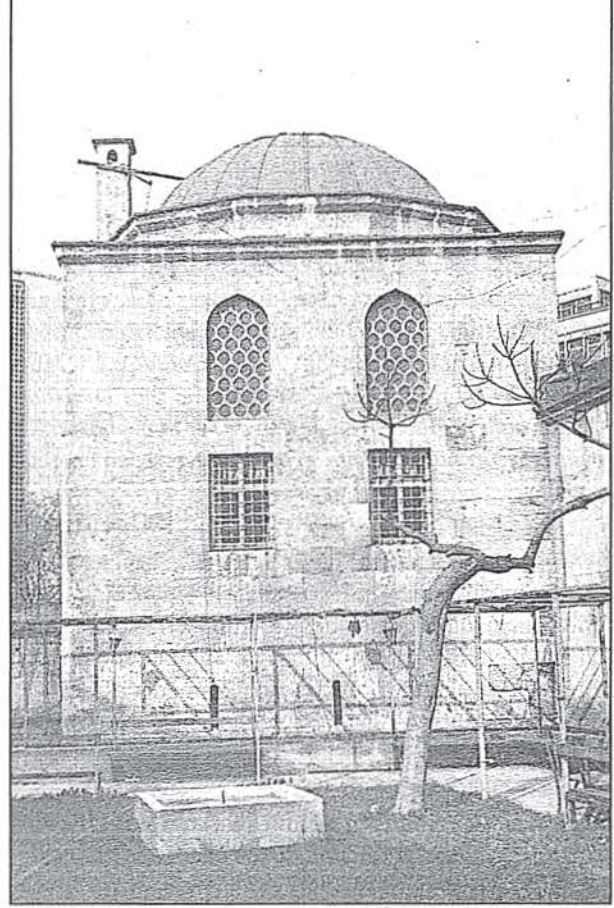
kubbe ile örtülmüştür. Altı tane mukarnas başlıklı mermer sütuna oturan sivri kemerli cepheler başlıklar hizasında basık kemerli mermer levhalarla ikiye bölünmüştür. Altta C kıvrımlarının alternatif dizilmesi ile oluşan ve baklavalı şekilde düzenlenen, üstte ise yıldızlı geometrik kompozisyonlu metal şebekeler vardır¹⁸. Beş cepheli olan sebilde iki yan cephe diğerlerine göre daha dardır. Dar olan yan cephelerde dörder, geniş olan diğer cephelerde ise yedişer su verme açıklığı bulunmaktadır. Ortadaki üç geniş cephede kemer köşe dolgularına iri rozetler işlenmiştir. En üstte baklavalı bir friz cephelerini ve türbenin sakını dolanmaktadır. Üstte kurşun kaplı ahşap sundurma yine sakıf ile birlikte ele alınmıştır¹⁹. Sebil içinde türbeye açılan dikdörtgen açıklıklı mermer söveli bir pencere vardır. Kapının karşısındaki köşede mermer su haznesi ile kuyu bulunmaktadır. Sebinin suyu Süleymaniye Su Yolu'ndan sağlanmakta olup günlük 1 masura olduğu anlaşılmaktadır²⁰. Yapı bugün bakımsız bir haldedir.

SIBYAN MEKTEBİ

Vezneciler Caddesi'ndeki iki dükkanın üzerinde fevkani olarak düzenlenmiş olan sıbyan mektebi, külliye'nin kuzeybatısındaki köşede yer almakta olup medreye bitişik ele alınmıştır.

Kesme köfeki taşından inşa edilmiş olan yapı kare planlı olup pandantiflerle geçişi sağlanan dıştan sekizgen kasnaklı kubbe ile örtülmüştür. Cadde üzerinde dükkanlar arasında bulunan yuvarlak boşaltma kemeri altında dikdörtgen açıklıklı bir kapı ile önce tonozlu koridora, sonrada dükkanların arkasındaki beşik tonozlu mekana ulaşılmaktadır. İki mazgal deliği ile aydınlatılan bu mekandan ahşap bir merdiven ile üst kata çıkılır.

Kare planlı olan mektep odası karşılıklı iki duvarda açılan çift sıra pencerelere sahiptir. Alt sıra pencereler dikdörtgen açıklıklı, üst sıra pencereler ise sivri kemerli olarak düzenlenmiştir. Caddeye bakan kuzaydoğu cephesinde altlı üstlü üçer pencere vardır. Burada alt pencereler içten ve dıştan mermer sövelidir. Güneybatıdaki cephede ise altlı üstlü ikişer pencere bulunmaktadır. Burada da alt pencereler içten mermer söveli olarak düzenlenmiştir. Sıbyan mektebinin medrese ile birleştiği yerde yandaki dükkanların üst örtüsü hizasında büyük yuvarlak kemerli derin bir niş vardır. Yapının kuzeybatı cephesinde pencere yoktur. Duvar ortasında bir ocak nişi ile iki yanında birer dikdörtgen dolap nişi bulunmaktadır. Dolap nişleri mermer sövelidir. Ocak bacası dışta köfeki taşından olup kare gövdelidir. Köşeleri pahlanmış ve dört yönde birer duman açıklığına sahip bacanın üzeri pramidal külahla örtülüdür.

Resim 9: Sıbyan mektebi batı cephesi

Mektep içinde son yıllarda yapılmış olan ve orjinali olmayan yoğun kalem işleri vardır. Yapı bugün altındaki bir dükkanla beraber büfe ve kafeterya olarak kullanılmaktadır.

DÜKKANLAR

Külliye'nin Vezneciler Caddesi'ne bakan cephesinde onüç adet dükkan bulunmaktadır. Dışarıya tuğladan yuvarlak kemerlerle açılan dükkanlar beşik tonoz ile örtülüdür. Cephe, kemer aralarında taş ve tuğlanın alternatif olarak kullanılması ile oluşan almaşık duvar örgüsüne sahiptir. Son yıllarda restore edilmiş olan dükkanlar Vakıflar tarafından kiraya verilmiştir.

*

Kuyucu Murad Paşa Külliyesi (1610) XVII. yüzyıl içinde ele alınan medrese ağırlıklı küçük külliyelerden biridir. Şehrin topografyasında Vezneciler-Fatih güzergahındaki ana arter üzerinde yer alan ve bu yüzyılda aynı güzergahta yapılan beş külliye'den de ilkidir. Çevresi

bugün değişmiş olmakla beraber vaktiyle bir köşebaşında yer aldığı kolayca anlaşılan bu külliye köşeye uygun üçgen bir arsa üzerine yerleştirilmiştir. Banisi Sadrazam Kuyucu Murad Paşa olup külliye'deki kendi türbesinde gömülmüştür. Mimar Mehmed Ağa'nın baş mimarlığı devrinde yapılan külliye'nin bu mimarın eseri olduğu kesin değildir. Cafer Çelebi eserinde Mehmed Ağanın kişiliğini anlatırken Murad Paşa (Kuyucu)'dan da uzunca bahsetmektedir. Buradan öğrendiğimize göre Mimar Mehmed Ağa'nın Murad Paşa İstanbul'da iken sık sık ona gidip sohbet ettiği ve onda bulunduğu güzel ahlakı da kimse de bulamadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Cafer Çelebi Murad Paşa'yı uzunca över ve sonunda da "... *Dünyası ma'mur olduğu gibi ahreti de öylece ma'mur olup yattığı yüce mezarı nurla dolsun...*" diyerek eserinden bahsetmez²¹.

Medrese ağırlıklı küçük külliye grubu içinde yer alan bu külliye'de yapılar medreseye bitişik olarak tek kütle halinde düzenlenmiştir. Bu grup içerisinde ele alınan külliye'den düzeni itibarıyla kendinden sonraki uygulamalar olarak Ekmekçizade Ahmed Paşa²², ve Ebu'l-Fazl Mahmud Efendi Külliyesi'ne²³ benzemektedir.

Yamuk dikdörtgen biçimli avlu etrafında giriş yönü hariç üç yönde "U" biçiminde revaklar ve bunların arkasında "L" biçiminde dizilen odalar sıralanmıştır. Anadolu'da Akkoyunlu eseri olan Pulur Ferahşad Bey Külliyesi (1517)'nde medrese odalarının revaksız olarak "L" biçiminde dizilmesi sözkonusudur²⁴. Tekirdağ'da Rüstem Paşa Külliyesi'nin medresesi²⁵ ile Edirne'de Selimiye Külliyesi'ndeki medreselerde de benzer bir uygulama görülmektedir²⁶. XVI. yüzyıl içerisinde İstanbul'da Nişancı Mehmed Bey Medresesi (XVI. yüzyıl ortaları)²⁷, Üsküdar'da Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi'ndeki medresede²⁸ ve Eyüp'te Zal Mahmud Paşa Külliyesi'ndeki aşağı medresede²⁹ karşımıza çıkan bu uygulamayı XVII. yüzyıl içerisinde Köprülü Mehmed Paşa³⁰, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa³¹ ve Feyzullah Efendi Medreseleri'nde³² de görmekteyiz. XVIII. yüzyılın başında ise Çorlulu Ali Paşa Külliyesi'ndeki medrese³³ ile Eyüp'te Hacı Beşir Ağa Medresesi (1734)'nde³⁴ aynı uygulama kullanılmıştır. Ayrıca Galata'da Valide Kethüdası Mehmed Paşa Medresesi'nde de "L" şeklinde bir düzenlemenin bulunduğu bilinmektedir³⁵.

Kuyucu Murad Paşa Külliyesi'nde dersane-mescitin medrese kollarından biri üzerinde "L" şemasını bozacak biçimdeki yerleşimi, medresenin bir bütün olarak "U" ile "L" şeması arasında kalan ve arsa biçimine göre zorunlu uygulanan bir plana sahip olmasını gerekli kılmıştır.

Türbenin dersane-mescite bitişik ele alınması ve dersane içinden bir pencerenin türbe içine açılması dersane-mescit/türbe ilişkisi açısından önemlidir. Daha önceki uygulamalarda benzer düzenleme görülmemektedir. Dersane/türbe ikilisi aynı yüzyılda Ekmekçizade Ahmed Paşa³⁶ ve Ebu'l-Fazl Mahmud Efendi Külliyesi'nde³⁷ de görülmektedir. Türbelerin kare planlı olması ile de bir berzerlikleri vardır. Kuyucu Murad Paşa'nın Türbesi ahşap tavanlı ve meyilli bir çatı ile örtülmekte iken Ekmekçizade Ahmed Paşa'nın Türbesi tromplu geçişleri ve kubbe örtüsü ile farklı olarak ele alınmıştır.

Aynı şekilde türbeye bitişik olarak yerleştirilen sebilde türbe ile sebil arasında bir pencere açılarak ilişki sağlanmıştır. Yalnız XVI. yüzyılın son çeyreği içinde ele alınan Mimar Sinan'ın Türbesi önünde³⁸ ve Koca Sinan Paşa Külliyesi'nde³⁹ türbenin önünde, türbeden ayrı olarak bir sebil düzenlemesi vardır. Yine aynı yüzyılın sonundan Hafız Ahmed Paşa Külliyesi'ndeki⁴⁰ sebil de arkasında bitişik olarak yer alan türbe ile bağlantılıdır. Kuyucu Murad Paşa Külliyesi'nde ise bu daha belirgin bir biçimde ele alınmıştır. XVII. yüzyıl içerisinde bilinen örneklerden Ekmekçizade Ahmed Paşa Külliyesi'ndeki⁴¹ sebilde aynı şekilde düzenlemeye sahip benzer bir örnektir. Yine bu yüzyıl içerisinde Bayram Paşa Külliyesi'ndeki⁴² sebilde de türbe-sebil ilişkisinin önemle vurgulandığı görülmektedir.

Külliye'nin sıbyan mektebi, medreseye dıştan bitişik ve cepheye yer alan dükkanların üzerinde fevkanı olarak düzenlenmiş olup kare planlı, üzeri kubbe ile örtülmüştür. Sıbyan Mektebi'nin fevkanı düzenlenişi ve avludan ayrı bir girişe sahip olması klasik dönemde de görülen bir uygulamadır. Süleymaniye⁴³ ve Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi'ndeki⁴⁴ gibi alt sırada görülen dükkan dizileri bu cephenin konumuna göre değerlendirilmiş olması ile ilgilidir.

Külliye'nin cephesinde boydan boya yer alan dükkan dizisi külliye'nin konumuna göre hemen hemen her külliye'de farklı yerlerde bulunmaktadır. Cephenin boydan boya bir sıra dükkan ile düzenlenmesi aynı yüzyıl içerisinde yapılmış olan Ebu'l-Fazl Mahmud Efendi Külliyesi'nde⁴⁵ de görülmektedir.

Notlar

- 1) -İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.III, II.Kısım, Ankara 1982, s.363-364.
- 2) -Kur'an, Zümer Suresi XXXIX /73.
- 3) -Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayii'l-fudela* C.I, yp. 36a, (Süleymaniye Kütüphanesi - Beşir Ağa Ktp. no: 479).
- 4) -Zeynep Nayır, *Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet*

Külliyesi ve Sonrası (1609-1690), İstanbul 1975, s.170'de 1607-9 arasına tarihlendirme yapılmış, ve buna göre Mimar Mehmed Ağanın mimarbaşılığı sırasında gerçekleştirilmiş olduğu belirtilmiş, s.42'de ise Mehmed Ağa'nın eseri olabileceği güçlüdür denilmiştir.

-Zeynep (Nayır) Ahunbay, "17. Yüzyıl İstanbul'unda Eğitim Kurumları", **17. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı**, İstanbul 1998, s.12-13'de bir üstteki yayına gönderme yapılmıştır.

-Saadi Nazım Nirven, **İstanbul Suları**, İstanbul 1946, s.126;

-Behçet Ünsal, "Türk Sebül Anıtları Üzerine Stil Araştırması", **İstanbul Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi Dergisi**, S.7, İstanbul 1981, s.29 ve

-Behçet Ünsal, "Türk Mimarlığında Klasik Sebül Anıtları", **Taç**, Sayı: 6, İstanbul 1987, s. 11 'de Mimar Mehmed Ağa'nın eseri olduğu kabul edilmektedir.

5) -Hüsamettin Aksu (Haz.), **1782 Yılı Yangınları** (Derviş Efendi-zâde Derviş Mustafa Efendi, *Lehibu'l-ukalâ fi fikri'l-guraba 'Yangın Risalesi 1196'*), İstanbul 1994, s.42, 61.

6) -Mübahat S. Kütükoğlu, "1869' da faal İstanbul Medreseleri", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S.7-8, İstanbul 1977, s. 350.

7) -Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", **Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri**, C.I, İstanbul 1963, s.347-348.

8) -Mübahat S. Kütükoğlu, "Dar'ül-Hilafeti'l-'Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, S.VII/1-2, İstanbul 1978, s.69.

9) -İzzet Kumbaracılar, **İstanbul Sebilleri**, İstanbul 1938, s.15'de "sebilin kemerli sütunlarından başka bir şeyi kalmamıştır" der. S. 14'deki Resim 19'da sebilin üst örtüsü ve şebekeleri görülmez.

-Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul 1995, s.35'de 1935'te çekilmiş eski bir fotoğraf bulunmaktadır. Burada da üst örtü ve şebekeler yoktur

10) -Bu değişikliğin sebebi üzerinde ayrıca durulması gerekmektedir. Adı geçen vakıf halen yaşatılmakta olup mütevellisi mevcuttur.

11) -Ekrem Hakkı Ayverdi, **19. Asırda İstanbul Haritası**, İstanbul 1978

-J.Pervititch, **İstanbul Sigorta Haritaları**, Pl: 51, Vezneciler (Balaban);

-Wolfgang Müller-Wiener, **Bildlexikon Zur Topographie Istanbul**, Tübingen 1977, s.362'deki eski bir fotoğraf.

12) -Kâ'be örtülerindeki zikzaklı kompozisyonları hatırlatan bu düzenlemeye benzer bir uygulama da daha iddialı ölçülerde olmak üzere 1617-19 yılları arasında inşa ettirilen Sultan I. Ahmed Türbesi'nin kubbesinde görülmektedir.

13) -Behçet Ünsal, "İstanbul Türbeleri Üzerine Stil Araştırması", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: XVI, Ankara 1982, s.86.

14) -Wolfgang Müller-Wiener, a.g.e., s.362'deki eski bir fotoğrafta çatı görülmemektedir.

15) -Kur'an, Zümer Suresi XXXIX / 73.

16) -Hafız Hüseyin Ayvansaraylı, **Vefeyat-ı Selatin ve Meşahir-i Rical**, (Haz.F.Ç.Derin), İstanbul 1978, s.11, 19;

-İsmail Günay Paksoy, **İstanbul Rical Türbeleri (1471-1919)**, (İ.Ü.Ed.Fak. Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans tezi), İstanbul 1979, s.79-80.

17) -J.Pervititch, a.g.e., Pl: 51, Vezneciler (Balaban);

-Wolfgang Müller-Wiener, a.g.e., s.362'deki eski bir fotoğraf.

18) -İzzet Kumbaracılar, a.g.e., İstanbul 1938, s.15'de "sebilin kemerli sütunlarından başka bir şeyi kalmamıştır" der. Resim

19 'da sebilin üst örtüsü ve şebekeleri görülmez.

-Affan Egemen, **İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri**, İstanbul 1993, s.621'de İ.Kumbaracılar'ı kaynak vererek sebiliden bahseder ve "bugünkü durumunu kesin olarak tesbit mümkün olmamıştır" der. Oysa yapı ayakta olup kısmen de iyi durumdadır.

19) -Wolfgang Müller-Wiener, a.g.e., s.362'deki eski bir fotoğrafta çatı görülmemektedir.

20) -Kazım Çeçen, **Halkalı Suları**, İstanbul 1991, s.161.

21) -Orhan Şaik Gökyay, "Risale-i Mimariyye - Mimar Mehmet Ağa - Eserleri", **İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Ankara 1976, s.145.

22) -Zeynep Nayır, a.g.e., s.173-175.

23) -Semavi Eyice, "İstanbul'un kaybolan eski bir eseri: Kazasker Ebu'l-Fazl Mahmud Efendi Medresesi", **Tarih Dergisi**, C. X, Sayı: 14, İstanbul 1959, s.147-162

24) -Metin Sözen, **Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi**, İstanbul 1981, s.130-132.

25) -Tülay Reyhanlı (Gençel), **Osmanlılarda Külliye Mimarisinin Gelişmesi**, (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Doktora Tezi-yayınlanmamış), İstanbul 1974, s. 302.

26) -Aptullah Kuran, **Mimar Sinan**, İstanbul 1986, s.164 plan

27) -Zeynep Ahunbay, "Nişancı Mehmed Bey Medresesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 6, s.85.

28) -Gülbin Gültekin, "Şemsi Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, İstanbul 1994, s. 157-159.

29) -Doğan Kuban, "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, İstanbul 1994, s. 542-543.

30) -Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Köprülü Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul 1994, s.89-90.

31) -Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Merzifolu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", a.g.e., C. 5, İstanbul 1994, s.402-403.

32) -Zeynep Ahunbay, "Feyzullah Efendi Medresesi", a.g.e., C. 3, İstanbul 1994, s. 308-309.

33) -M. Baha Tanman, "Çorlulu Ali Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul 1994, s. 527-529

34) -Zeynep Ahunbay, "Hacı Beşir Ağa Darülhadişi", a.g.e., C. 3, s.468-469.

35) -Zeynep Ahunbay, "Medreseler", a.g.e., C. 5, s.325.

36) -Zeynep Nayır, **Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)**, İstanbul 1975., s.173-175.

37) -Semavi Eyice, a.g.m., s.147-162

38) -Tarkan Okçuoğlu, "Mimar Sinan Türbe ve Sebili", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul 1994, s. 470.

39) -Doğan Yavaş, "Sinan Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, İstanbul 1994, s. 4-5.

40) -Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Hafız Ahmed Paşa Külliyesi", a.g.e., C. 3, İstanbul 1994, s. 492-493.

41) -Zeynep Nayır, a.g.e., s.173-175.

42) -M. Baha Tanman, "Bayram Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul 1994, s. 101-103

43) -Doğan Kuban, "Süleymaniye Külliyesi", a.g.e., C. 7, s. 96-104.

44) -Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul 1993, s. 236-239.

45) -Semavi Eyice, a.g.m., s.147-162